

Liberalizmin Karşı Tarihi

Domenico Losurdo

Türkçesi: Uğur Gezen

A
AÇILIM KİTAP

Domenico Losurdo, *Liberalizmin Karşı Tarihi*,
çev. Uğur Gezen, İstanbul: Açılım Kitap, 2017, 448 sayfa.

Liberalizmi nasıl bilirsiniz?

Özdeniz Pektaş

Türkiye'nin siyasal ve sosyal sorunlarının kaynağıyla ilgili sohbetlerde ya da tartışmalarda, kültürel değerlere (ve tabii ki zihniyete) en belirleyici unsur olarak sıklıkla atıf yapıldığını duyarız. Bu değerlere “eleştirel” bir pencereden bakan kimileri için, esas sorun, “altı yüz yıllık biat geleneği”dir. Kimileri için ise doğrudan İslam dininin kendisidir ya da onun belli bir yorumudur. Bazıları da Türkiye’yi daha geniş bir coğrafi bağlama yerleştirerek, ahlaksızlığın, kurnazlığın ve cehaletin mütemmim cüzü olduğunu kabul ettiği “Ortadoğululuk”tan dem vurur.

Tarihsel ve toplumsal bakımdan kestirmeci ve toptancı bir karakter taşıyan bu “tespit”lerin öne sürüldüğü ortamlar, sıradan insanların gündelik diyaloglarıyla ya da sosyal medya atışmalarıyla sınırlı değil elbette. Akademik unvan sahipleri de belli bir ülkeye/ulusa/coğrafyaya ezeli ve ebedi bir kültürel öz atfedip işin içinden hızlıca sıyrılma kolaycılığına kaçıyor. Örneğin, felsefe profesörü Ahmet Arslan, sanal mecralarda da hayli ilgi gören bir video mülakatta şöyle diyor:

Bir, biz devlet geleneği içindeyiz. İki, Ortadoğu devlet geleneği içindeyiz. Üç, Ortadoğu despotik oryantal devlet geleneği içerisindeyiz... ve bununla eklemelenen İslam devlet geleneği içerisindeyiz. Bunların hepsi yan yana geldi mi, muhalif, farklı, değişik, yeni olan her varlığı kendisine düşman olarak addediyor. Mesele o... Yani bu, AKP'yi de aşan bir mesele...¹

Hem Arslan'ın gelenek matruşkasının hem de kabaca örneklediğimiz diğer görüşlerin, üstü kapalı da olsa, “Batı medeniyeti” ile bir karşılaştırma yaptığını görmek zor değil: yukarıda sayılan olumsuzlukların tam zıddı, hem devleti hem de toplumuyla antik Yunan şehirlerinden bugüne benliğini korumuş, bambaşka bir gelenekler, kültürel değerler bütünü (sivil toplum, uzlaşma, hoşgörü, hukuk devleti, insan hakları, demokrasi vb.). Ya da tabiri caizse “olması gereken”.

Sabri Ülgener de, tıpkı Arslan gibi, katı bir ikiliğe (Batı/Doğu) yaslanan bir soyut/ideal modelden hareket eder. Ancak bu kez temel mesele kadim devlet geleneğinin kendisinden ziyade bu geleneğin şekillenmesini de belirleyen zihniyet yapısıdır. Ülgener, Max Weber'in İslam dininin kapitalizmin doğuşunun önünde engel teşkil eden bir zihniyet yapısı oluşturduğuna dair tezinin yanlış olduğunu, “şarkta piyasa ekonomisinin modern anlamıyla yerleşip gelişmesine engel olan sebepler peş peşe sıralanacak olsa, İslam[ın] her halde serinin en sonunda” yer alacağını söyler.² Ancak bu gelişime mâni olan ana etkeni açıklarken yine Weber'i³ takip ederek, tasavvuf –kabaca söylersek “bir hırka, bir lokma”– düşüncesine işaret eder. Kendi tabiriyle, “tavan”da (elitler arasında) mayalanan ve tarikatlar yoluyla “taban”a (halka) aktarılan, iktisadi her türlü girişimi daha en başından bastıran bu gelenekçi ve otoriter zihniyetin irade bakımından tezahürleri kulluk ve teslimiyet olmuştur.⁴ İktisadi hayatın yönünü belirleyen ortak değerler Batıda da yukarıdan aşağıya doğru aktarılmıştır. Fakat bunlar, Doğu toplumlarının aksine, burjuvazisiyle işçisiyle kapitalizmin “iç mantığına ve işleyişine yatkın” bir insan tipi ortaya çıkarmıştır.⁵

Uzun zaman üstte –manastır hücrelerinde– içe dönük bir arınma ve nefis terbiyesi olarak sürdürülen düzenli yaşama ve çalışma pratiğinin reformasyonla beraber dışa ve tabana açılması, Weber'e göre, apayrı bir insan çehresinin şekillenmesine yol açmıştır: Tanrının şanını, israfsız gösterişsiz, fakat dakikası dakikasına düzenli

1 <https://tinyurl.com/4ekfwjbm>.

2 Sabri Ülgener, *İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, İstanbul: Der Yayınları, 1981, s. 67-68.

3 Weber için “sosyolojik olarak anlamlı olan yegâne şey, kültürel fenomenler olduğu için, iktisadi alan da tarihsel olarak verili bir kültürel yaşamın sadece bir veçhesinden” ibarettir (Atilla Güney, *Sosyolojinin Marksist Reddiyesi*, İstanbul: Yordam Kitap, 2019, s. 82). Bu çerçevede, kapitalist ilişkilerin ve liberal zihniyetin belli bir toplumda gelişmesi/gelişmemesi de öncelikle o toplumun kültürü ve değerleriyle ilişkilidir.

4 Ülgener, *İslam, Tasavvuf...*, s. 105. Ülgener başka bir yerde yine aynı minvalde şunları söyler: “Zihniyet dünyamızın kaderini biz ilk İslami tradisyondan başlayarak sûfi büyüklerinde (Mevlana ve diğerleri) dile getirilen irade ve çalışma yanlısı fikirlerin tabana yeterince aktarılamayarak meydanın çoğu bâtinî eğilimli din ve mezhep propagandacılarına terk edilmiş olmasında aradık. Burada olup biten, yine bize göre, ‘tavanda’ olgunlaştırılmış fikirlerin (kadercilik, tevekkül vs.) sığlaştırılmış halde ‘tabana’ aktarılmasından başka bir şey değildir” (Sabri Ülgener, “‘Çözülme Devri Zihniyeti’ ve ‘Zihniyet ve Din’ Adlı Eserleri Üzerine Sabri Ülgener’le Sohbet”, *Makaleler (Toplu Eserler 5)* içinde, İstanbul: Derin Yayınları, 2006, s. 661-662).

5 Ülgener, *İslam, Tasavvuf...*, s. 106.

bir çalışma ile yüceltmenin mümkün olacağına inanmış iş ve vazife insanı! Kafa yapısı ile kapitalist zihniyetin çekirdeği ve belki prototipi!⁶

İslam'ın hâkim inanç olduğu coğrafyanın geri kalmışlığının, “çarpık” siyasal ve sosyal düzeninin sebebi, aslında bu dine de içkin olan kapitalist değerlerin ve liberal zihniyetin bastırılması, burjuvazi tarafından yeterince benimsenmemesi ve böylece topluma aktarılamamasıdır.

Ülgener'in teorik çabasından farklı olarak yalnızca belli bir siyasal konjonktürle sınırlı kalsa da Genelkurmay Eski Başkanı İlker Başbuğ da serzenişini benzer bir çerçevede dile getirir. 2000'li yılların sonlarına doğru, Ertuğrul Özkök'e verdiği röportajda, siyasal İslamcılar “kurucu değerler”in altını oyarken korkak davrandığına inandığı batıcı burjuvaziye, “sizce Türkiye’de burjuvazi kültürel değerlere sahip çıkıyor mu?” diye sorarak sitem eder. Ülgener'in ifadeleriyle, halktan kulluk ve teslimiyet talep eden, gelenekçi ve otoriter bir siyasal rejim inşa etmek isteyen İslamcılara karşı, Türkiye'nin büyük burjuvazisi batılı muadillerinin yerine getirdiği tarihsel misyona uygun, liberal değerlere sahip çıkan ve halka öncülük eden bir tavır sergileyememiştir.

Arslan, Ülgener ve Başbuğ ilerici yükledikleri değerlerin içini nasıl doldurursa doldursun, William Hughes Mearns'ın *Antigonish* şiirine⁷ referansla söylersek, yüzlerini “orada olmayan Batı”ya ya da “orada olmayan liberalizm”e dönüyorlar. Hâlâ hayatta olan Arslan ve Başbuğ, Batı burjuvazisinin ve batıcı burjuvazinin “ilerici değerler” ile ilişkisini doğru kavramak istiyorsa, sırasıyla, “demokrasi en fena idare tarzının en iyisidir. En iyi idare tarzı diktatörlük. Akıllı diktatörlüktür” diyen Winston Churchill'e ve onun bu sözlerine atıfla “akıllı diktatörlük” taraftarı olduğunu ilan eden Rahmi Koç'a kulak versinler.⁸

Domenico Losurdo'nun, liberal ideolojinin soykütüğünü çıkaran bu kitabı, burjuvazinin, akıllı ve devleti/siyaseti kendi tekeline alarak emekçileri bunlardan büsbütün mahrum bırakmayı ve onları kendilerine tabi halde tutmayı düstur edindiğini gösterirken, esas meselenin, birtakım değerlerin yukarıdan aşağıya aktarılması/aktarılmaması ya da varlığı/yokluğu değil, sınıf mücadelesi olduğunu da doğrudan liberal düşünürlerin, politikacıların, sermayedarların ve köle sahiplerinin kendi fikirleri üzerinden, sayısız örnekle berrak bir şekilde ortaya koyuyor.

Burada başka kaynaklardan da yararlanarak ve bazen de bu kitap incelemesi yazısının sınırlarını bir miktar zorlayarak Losurdo'nun ele aldığı meselelerden birkaçına odaklanacağız.

6 S. Ülgener, “‘Çözülme Devri Zihniyeti’...”, s. 661.

7 “Dün merdivende/Orada olmayan bir adam gördüm/Bugün yine orada değildi/Dilerim, tekrar gelmez”.

8 “En İyisi ‘Akıllı Diktatörlük’, O Da Bu Devirde Olmaz”, *Hürriyet*, 30.12.2004.

Liberalizmin akıllı, sivil toplumu ve devleti: üreten siz, yöneten biz olacağız!

Piskopos Samuel Horsley (1733-1806) “yoksulların kanunlarla ilişkisi, onlara uymaktan ibarettir”⁹ diyor. Liberalizmin siyasi tasavvurunu veciz bir biçimde ifade eden bu düşünceyi, bu ideolojinin atası John Locke’da da birebir görürüz. Köleler ve işçiler yasaların *yalnızca* nesnesidir. Bu yasaları yapmaya muktedir tek sınıf olan özgür mülk sahiplerine ve onların siyasi iradesine tabi, ayrı bir topluma aittirler. İşlevleri, rasyonel kapasitelerinin yetersizliklerinden –bilmeye değil, inanmaya daha uygun olduklarından– dolayı, sivil toplumu yani özgürlüğü ve bireyselliği mümkün kılacak maddi koşulların tesis edilmesi ile sınırlıdır.¹⁰ Bu minvalde, köleler, diyor Locke, “temel amacı mülkiyetin korunması olan sivil toplumun bir parçası olarak düşünülemezler” (s. 121).¹¹ Avrupalı beyaz işçilerin de rasyonel düşünebilme ve irade bakımından kölelerden ve sömürge uluslara mensup insanlardan bir farkı yoktur: “‘bir gündelikçi, mantık yürütme konusunda tastamam tabi birinden [yani cahil bir yerliden/aborijinden] daha kabiliyetli değildir’: her ikisi de ‘rasyonel varlıkların ve Hristiyanların’ seviyesine” ulaşamamıştır (s. 124-125). Hatta hayvanların seviyesinde bile değildirler: “Kimi insanlar ile kimi hayvanların kavrama güçleri ve yetenekleri arasında bir karşılaştırma yaparsak bulacağımız ayırım öylesine küçüktür ki insanın kavrama gücünün hayvanınkinden daha açık ve daha geniş olduğunu söylemek zordur” (s. 123).

Alexis de Tocqueville’in de “hizmet etmek için yaratılmışlar” (s. 312) diye andığı işçilerin, akılcı düşünme ve böylece topluma/yönetime katılma kabiliyetinden yoksun olduğu iddiası *esas itibarıyla* yaşamak için (özgür mülk sahiplerinin aksine) beden gücüyle çalışmalarına ve bu nedenle de bir başkasına bağımlı olmalarına dayandırılır. İzleri Platon¹² ve Aristoteles’e¹³ kadar sürülebilecek bu düşünceyi,

9 J.L. Hammond ve Barbara Hammond, *The Village Labourer Vol. II*, Londra: Guild Books, 1948, s. 18.

10 C.B. Macpherson, *The Political Theory of Possesive Individualism: Hobbes to Locke*, New York: Oxford University Press, 1962, s. 221-225.

11 Losurdo’nun kitabından metin içinde ve dipnotlarda yaptığımız alıntılarını yalnızca sayfa numarası ile göstereceğiz.

12 Platon’un *Devlet Adamı* diyalogunda, kölelerin ve “önüne gelenin hizmetine [giren]” gündelikçilerin ve aylıkçıların şehir devletinin yönetimine katılmasının mümkün olmadığı söylenir. Bkz. Platon, *Devlet Adamı*, çev. Behice Boran ve Mehmet Karasan, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 2001, s. 64-65.

13 Aristoteles de yalnızca kölelerin değil, beden gücüyle çalışan özgür insanların da tabi bir konumda tutulmasına taraftardır. Önce “bir yurttaş, gerçekten, devlet yönetimine katılma yeteneği ve olanağı bulunan bir kimse midir, yoksa işçileri de yurttaş sayacak mıyız?” diye sorar ve şöyle devam eder: “Devletin var olması için bulunması gereken bütün insanlara yurttaş demeliyiz diye bir düşünceyi bir an bile aklımızdan geçirmiyoruz... İşçi yurttaş olsa bile, o zaman da yurttaşın iyiliği dediğimiz şey herkese ya da yalnız özgür kimselere yakıştırılmaz, ancak gerçekte her türlü aşağılık işlerden kurtulmuş bulunanlara özgü olur” (Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004, s. 77). Ksenophon ise *İktisat Üzerine* diyalogunda Sokrates’e şunları söyler: “[El emeği gerektiren] sanatlarda çalışanlar ve onların ustabaşları atölyelerinde gölgede oturarak çalışmaya, hatta bazıları bütün günlerini ateşin başında geçirmeye mahkûm oldukları için bedenleri yıpranır. Bu şekilde ruhları yumuşar ve bedenleri zayıflar. Dahası, bu el emeği gerektiren sanatlar yüzünden insanlar arkadaşlarıyla ve kentle ilgilenmeye zaman bulamaz, arkadaş edinemez

işçilerden bahsederken “iş makineleri”, “iş araçları”, “insan üretim araçları” veya “iki ayaklı aletler” gibi ifadeler kullanan, onların aslında insan ve medeni gibi sıfatları da hak etmediğini söyleyen Fransız liberal Sieyès de dile getirir:

Ağır işe adanmış talihsizler, diğer insanların hazlarını üretenler, kendi çilekeş, muhtaç bedenlerini ucu ucuna idame ettirecek kadar karşılık alanlar; hürriyetten, maneviyattan, fikri melekelerden mahrum, tek teçhizatları olarak az bir şey kazanan ellere ve yalnızca acı çekmelerini sağlayan bin dertle yüklü bir zihne sahip bu devasa iki ayaklı aletler topluluğu... İnsan dediğimiz bunlar mı? Bunlara medeni deniyor, ancak bir tanesinin topluma dâhil olabildiğini gördük mü? (s. 124).

Algernon Sidney de bu konuda son derece açık sözlüdür: “‘Bir krallık ya da şehir (...) hür insanlardan ve birbirine denk bireylerden oluşur: Hizmetkârlar bu toplulukta yer alabilirler, fakat dâhil değildirler’... ‘hiç kimse bir hizmetkâr iken topluluğun üyesi olamaz’; halktan bile sayılmaz, çünkü halk, ‘bütün hür kişilerden’ oluşur” (s. 121). William Blackstone’a göre ise “muhtaç kadere sahip insanlar”a, “başkalarının doğrudan hükmü altında” olanlara oy hakkı tanınmaz (s. 240).

Özgür ve medeni sivil topluma tabiiyet yalnızca yetişkin emekçileri değil, onların “tümüyle toplumun tasarrufunda” olan çocuklarını da kapsar. Locke ve Jeremy Bentham yoksul çocuklarının üç, dört yaşlarından itibaren ailelerinden zorla ve bir daha birbirlerini görmemek üzere alınarak işe koşulabileceğini söyler (s. 113-114).¹⁴ Benjamin Constant ise “yaygın eğitimin hepsinden öte özgür ülkelerde faydalı olabileceğini” düşünse de “zorunlu eğitimin getirilmesine kesin bir şekilde karşıydı” (s. 355) çünkü bu, babaların, çocukları üzerinde sahip olduğu hakların kısıtlanması, daha doğrusu, çocukların çalıştırılmayacağı anlamına geliyordu: “Constant, bu mantığa dayanarak zorunlu eğitime ek olarak çocuk işçilik

ve ülkelerini savunamaz. Bu yüzden özellikle savaştaki başarılarıyla sivrilen bazı kentler yurttaşlarına el sanatlarıyla uğraşmayı yasaklamıştır” (Ksenophon, *İktisat Üzerine -Oikonomikos-*, çev. Ari Çokona, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 18-19).

14 Locke ve Bentham’ın önerileri aslında mevcut düzenin savunusudur: “Çocukların çalışma saatleri o kadar uzundu ki sehven uyuyakalıp sonunda uyandırılıyor ve her türden dayak ve eziyetle işe dönmeye mecbur bırakılıyorlardı. Sokak çocuklarına gelince, onlardan çabucak vazgeçiliyordu: çalışma evlerinin kapılarına bu çocukların satışlarını duyuran ilanlar asılıyordu. Londra’da satışa çıkarılan erkek ve kız çocuklarının fiyatı, Amerika’daki kölelerin fiyatından önemli ölçüde düşüktü; kırsal bölgelerde ise böylesi emtia daha da ucuzdu” (s. 114-115). “Beyaz köleliği” yetişkinleri de kapsar. Örneğin, İngiltere’deki mahkûmlar Avustralya ve Amerika kolonilerindeki toprak sahiplerine satılmıştır. Eric Williams’a göre, “mahkûmlar olmadan Avustralya kolonilerinde on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşen erken kalkınma imkânsız olurdu... Mahkûmların sağladığı işgücü... ilk yerleşimcileri ithalat masraflarının yükünden kurtaracak, hükümet tarafından kendilerine verilmiş bir hediye gibiydi” (Eric Williams, *Kapitalizm ve Kölelik*, çev. Anıl Tarar, Ankara: Dipnot Yayınları, 2014, s. 32). Daniel Defoe’nun *Moll Flanders* romanının baş karakteri, yıllar sonra ABD’de bulunduğu, eski bir mahkûm olan annesinin kendisine şunları anlattığını söylüyor: “Bu kolonideki ahalinin çoğunluğunun, buraya çok kötü şartlar altında İngiltere’den gelmiş olduğunu ve genelde iki sınıfa ayrılabilceğini anlatıyordu. Bunlar ya, 1) gemi sahiplerince hizmetli olarak satılmak üzere getirilenlermiş, ‘ki biz onlara böyle desek de işin doğrusu köle olduklarıdır, hayatım,’ diyordu annem. 2) Newgate falan gibi zindanlardan getirilme, cinayet ve başka idamlık suçlardan yatan mahkûmlarmış. ‘Buraya geldiklerinde,’ diyordu annem, ‘biz hiç fark gözetmeyiz. Çiftlik sahipleri satın alır onları, mahkûmiyetleri bitene kadar hep birlikte çalışırlar’” (Daniel Defoe, *Moll Flander*, çev. Nihal Yeğınobalı, İstanbul: Can Yayınları, 2018, s. 109-110).

musibetine devletin müdahale etmesi varsayımını aklından bile geçirmemişti” (s. 356). Amerika Birleşik Devletleri’nin kurucularından, kendisi de köle sahibi olan Thomas Jefferson da siyahî bebeklerin ailelerinden çok az bir para karşılığı ya da bedavaya alınarak devletin gözetimi altında yetiştirilebileceğini ve zamanı gelince de çalıştırılabileceğini söyler. Ancak köle çocukları için yaptığı planlar çalıştırmanın da ötesine geçer: “Bir grup küçük çocuğun doğumlarından itibaren emanet edildiği bir muayenehane, yeterince deneye imkân sağlayabilir... Bu ilke üzerine kurulmuş bir yetimhaneye ne dersiniz?” (s. 114).

“İki ayaklı aletler”in yalnızca emek-gücünü, yaşamlarını, ailelerini ve bedenlerini topyekûn zapturapt altına almak da yetmez. Beyinler de aynı biçimde disipline edilmelidir. Ancak mülk sahibi özgür insanların niteliklerinden yoksun oldukları için, onlar için en uygun eğitim, kilisede, bu dünyadaki yerlerinin ve vazifelerinin hatırlatılması ve bunların zihinde pekiştirilmesinden ibarettir. Bu tutumun gerekliliğini, işçileri hayvana benzetererek ve “hiçbir yaratık kendisinin dengi olanlara memnuniyetle başını eğmez, bir at, bir insan kadar çok şey bilirse, ben onun binicisi olmak istemem” (s.123) diyerek savunan Mandeville,

Pazar günleri kiliseye gitmenin yoksullar ve cahiller için bir “vazife” haline getirilmesini talep etmişti. Anlık dini duygulara hitap etmek yeterli değildi: Pazar günü ne olduğuna “dikkat etmek bütün hâkimlere düşen bir vazifedir”. “Yoksullar ve onların çocukları, o gün hem öğleden önce, hem de öğleden sonra kiliseye gitmek zorunda olmalıdır”. Olumlu sonuçlar eksik olmayacaktı: “Hâkimler, kendi yetkileri dâhilinde olduğu sürece buna dikkat gösterirse, Hakikati Vazedenler en küçük sığıllara” takva ve itaat erdemini aşılabilirlerdi (s. 117).

“Atlar”ın, sırtlarına binenleri önce şahlanıp yere çalmaları, ardından da ayaklarının altında ezmeleri ihtimali marjinalist iktisatçı William Stanley Jevons’u da kaygılandırır. “Toplumun ana gövdesini oluşturan” nüfus “cahil, ihmalkâr, müsrif ve huyu bozuk” olduğundan, (kendi emeğinin değil) “fizik [fen] bilimlerinin getirdiği” zenginliği nasıl değerlendireceğini ve biriktireceğini bilmez. Bu insanların “dürüst, ölçülü, tutumlu ve akıllı” hale getirilmesi için “eğitilmesi” gerekir.¹⁵ Bu eğitim, sermayenin tahakkümüne karşı örgütlenen işçilerin iradesini kırmak ve bilincini geriletmek için bilim kılıfına sokulmuş bir dogmanın (marjinalist değer teorisi) aşılmasını da kapsar: “Sayıları gittikçe artan ve örgütlenme güçlerini geliştiren işçi sınıfımız, siyasal ve iktisadi özgürlüğümüzün gelişmesini durdurmaya yönelebilir. O halde emeğin hiçbir biçimde değer yaratmadığını ortaya koyan bir kuram geliştirmeliyiz”.¹⁶

Liberalizmin, işçilerin (ve kölelerin) sivil toplum, devlet ve akıl ile ilişkisine bakışına dair, incelediğimiz kitaptan ve diğer kaynaklardan benzeri daha pek çok aktarım yapılabilir. Ancak buraya kadarkilerden bile açıkça görülüyor ki, Ülgener’in, işçi ve sermayedarların aynı değerleri paylaştığı ve yine her ikisinin de aynı kamunun üyesi olduğu Batı tablosu, liberalizmin ve burjuvazinin emekçilere karşı tavrıyla

15 W. Stanley Jevons, “Opening Address of the President of Section F (Economic Science and Statistics) of the British Association for the Advancement of Science, at the Fortieth Meeting, at Liverpool, September, 1870”, *Journal of the Statistical Society of London*, Cilt:33, Sayı: 3, 1870, s. 310.

16 Aktaran Atilla Güney, *Sosyolojinin Marksist Reddiyesi*, s. 43.

bütünüyle çelişiyor. Batıda da işçilerden –Ülgener’in kendi ifadeleriyle– teslimiyet ve kulluk talep ediliyor. İşçilerin, irrasyonellikleri sebebiyle, burjuvazinininkinden başka bir değerler kümesine (ve sivil toplum dairesi dışındaki başka bir topluma) ait oldukları, tam da bu nedenden dolayı, yalnızca üretim sürecinde değil, yaşamın tüm alanlarında tabii bir konumda tutulmaları savunuluyor. Bu çerçevede şunu söylemek mümkün görünüyor: Ülgener’den yaptığımız alıntıda sayılan nitelikler; nefis terbiyesi, düzenli yaşama, çalışkanlık, vazifeperverlik ve israftan uzak durma, aslında kapitalist sınıfın hayata geçirmekten kendini azade kıldığı, ama aynı zamanda temsil etmeyi de elden bırakmadığı ve “adam edilmesi gereken”, “irrasyonel” işçi sınıfına dayattığı “rasyonel” değerlerdir. Yine yukarıda görüldüğü gibi, liberaller, bu “rasyonel” tabiiyetin tesisi için otoriter, emekçilerin siyasal katılımına kapalı bir devletin gerekliliğini de vurguluyor.

Evet, Sabri Ülgener’e katılmıyoruz. Fakat Ahmet Arslan’ın yine yukarıda aktardığımız cümlelerinin hepsinin altına imzamızı atarız. “Muhafız, farklı, değişik, yeni olan her varlığı kendisine düşman olarak” gören “devlet geleneği”, “Ortadoğu devlet geleneği”, “Ortadoğu oryantal devlet geleneği”, “İslam devlet geleneği”, artık her nasıl adlandırılacaksa, gerçekten de AKP’yi aşan, hem de çok aşan bir gelenekmiş. Görüyoruz ki, Avrupa’ya ve hatta ta ABD’ye kadar uzanıyormuş!

Bu otoriter devletin, olağan dönemlerde olduğu gibi, olağanüstü (doğrudan mevcut düzenin tehdit edildiği) durumlarda da üstlendiği görevler vardır. Bunları diktatörlük biçiminde hayata geçirir. Batılı liberaller açısından, diktatörlük, yalnızca sömürgelerdeki “harici barbarlar”ın isyanlarını bastırmak için değil, içerideki “tehlikeli sınıflar”ın siyasal ve sosyal varlığını kabul ettirmek ya da başka bir düzen kurmak amacıyla harekete geçmesini önlemek için de başvurulabilecek tek seçenektir: “Yeryüzünde hürriyete en çok değer veren milletler bu kanunları uygulamaktan çekinmediklerine göre, hiç olmazsa bir an için, nasıl ki tanrıların heykellerini gizlemekte bir mahzur görmüyorsak, hürriyetin üzerine de bir örtü örtmekten çekinmememiz gerektiğine inanıyorum” (s. 320). Bu sözlerin sahibi Montesquieu’ye göre, “‘çok hoş’ bir kurum olan Roma diktatörlüğüne kulak vermek gerekliydi” (s. 320). ABD’nin bir diğer kurucusu Alexander Hamilton ise,

Bir kriz halinin ortaya çıkmasıyla federal mercilere verilen yetkilerin “kısıtlama olmaksızın” ve “anayasal engellere takılmadan var olması gerektiğini” savunuyordu... Büyük tehlikelerle yüzleşmek ve Roma’yı “davranışları tüm devletin varlığını tehdit eden toplu sınıfların tahrikinden” korumak için gerekli olduğunda, Roma cumhuriyetinin dahi “heybetli diktatör unvanıyla tek bir insanın mutlak gücüne sığındığına” işaret [ediyordu] (s. 321).

Liberallerin, Marksizmin kapitalist devletin bir burjuva diktatörlüğü olduğu tezini tersinden kanıtlayan bu “otoriter devlet geleneği”ne bağlılıkları, işçi sınıfının siyasete damga vurduğu, seçim kazanarak hükümet kurduğu ve devrimlerle devlet iktidarını ele aldığı yirminci yüzyılda da devam etmiştir. Örneğin, Hayek, liberal bir devletin aynı zamanda demokratik olması gerektiğini, liberal prensiplerin pekâlâ otoriter bir idare eliyle de uygulanabileceğini¹⁷ ikirciksiz bir biçimde söyler:

17 F.A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, Londra ve New York: Routledge, 2006, s. 90.

“Bir diktatörlük kendini sınırlayabilir ve kendini sınırlayabilen bir diktatörlük izlediği politikalarda sınırları olmayan bir demokratik meclisten çok daha liberal olabilir”.¹⁸ General Augusto Pinochet’in, sosyalist Salvador Allende’yi askeri darbeye iktidardan indirmesinden sonraki ikinci Şili ziyaretinde, Venezuela gazetesi *Daily Journal*’dan Lucia Santa Cruz’a verdiği bu röportajda, Hayek, diktatörlükle yönetilen bu ülkenin “zamanımızın büyük iktisadi mucizelerinden biri” olduğunu da ekliyor.¹⁹ Hayek’in ekürisi ya da aynı anlama gelmek üzere ahırdaşı²⁰ Ludwig von Mises ise Batı medeniyetinin bekçisi titrini layık gördüğü faşizmi över. Düşmanı yok etmek için suç/cinayet işlemek, yalan söylemek ve iftira atmak, komünistlerin meşru gördüğü araçlardır. Faşistler de bunlara başvurur. Ancak arada önemli bir fark vardır. Liberal fikirler ve etik ilkeler ile rabitaları, Rus Bolşeviklerinki gibi kopuk değildir.²¹ Mises, bu farklılığın temel nedenini açıklarken yukarıda adını andığımız liberalleri aratmaz:

Faşistler faaliyetlerini birkaç bin yıla yayılan, öyle bir darbede yok edilemeyecek bir entelektüel ve ahlaki mirasa sahip, medeni uluslar içinde yürütüyor; Urallar’ın iki tarafındaki barbar halklar arasında değil. Bunların medeniyetle ilişkisi, ormanlarda ve çöllerde ikamet eden ve ganimet için zaman zaman uygar insanların yaşadığı topraklara saldıran yağmacılarınki kadardır.²²

Faşizm bağrında serpildiği medeniyete vefasını göstermiş, onu komünistlere ve peşlerine taktıkları barbar çapulculara yem etmemiştir:

Diktatörlükler kurmayı amaçlayan faşizmin ve benzeri hareketlerin niyetinin bütünüyle halis olduğu ve siyasi müdahalelerinin Avrupa medeniyetini, şimdilik, kurtardığı reddedilemez. Faşizmin bu fazileti tarih boyunca, ebediyen hatırlanacaktır.²³

Ronald Reagan’a dış politika danışmanlığı yapan ve dört yıl boyunca ABD’nin Birleşmiş Milletler Daimî Temsilcisi görevinde bulunan Jeane J. Kirkpatrick ise, otoriter (yalnızca siyasi alanı tekeline alan) “geleneksel otokratlar”ın neden totaliter (toplumsal ilişkileri yeniden düzenleyen) komünist devrimci rejimlerden daha iyi olduğunu tartışırken, Mises’ten farklı olarak, kendisine Batı medeniyetini referans almaz. Serbest piyasanın işlemesi için, demokratik bir devletin yanı sıra modern/evrensel değerlere de gerek yoktur. Aşağıdan gelen hiçbir siyasi ve/ya da iktisadi talep olmadığı varsayımıyla veya bu talepleri göz ardı ederek, devletin dayatmacı bir politika izlememesi gerektiğini söyler. Bu bağlamda, ayrıca “toplum mühendisliği”

18 Aktaran Karen Fischer, “The Influence of Neoliberals in Chile before, during, and after Pinochet”, *The Road from Mont Pelerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective* içinde, ed. Philip Mirowski ve Dieter Plehwe, Massachusetts ve Londra: Harvard University Press, 2009, s. 328.

19 a.g.e, s. 327.

20 Liberaller işçileri ata benzetmekten çekinmediği için, biz de kendilerine aynı şekilde hitap edebiliriz.

21 Ludwig von Mises, *Liberalism in the Classical Tradition*, çev. Ralph Raico, San Francisco: Cobden Press, 1985, s. 48.

22 a.g.e, s. 48-49.

23 a.g.e, s. 51.

ile sivil toplumun “doğal” işleyişine ve “geleneksel değerler”ine riayet edilmesi arasına koyar:

Geleneksel ve devrimci otokrasiler arasında *sistemsel* farklar vardır. Bunlar söz konusu iki rejimin uygulayacağı baskının derecesinin öngörülmesini mümkün kılan bir etkiye sahiptir. Genel olarak söylersek, geleneksel otokratlar, verili toplumsal eşitsizliklere, şiddete ve yoksulluğa müsamaha gösterirken, devrimci otokrasiler bunları yaratır.

Geleneksel otokratlar mevcut servet, güç, statü ve diğer kaynakların dağıtımını olduğu gibi bırakır, ki çoğu geleneksel toplumda, bu dağıtım, varlıklı azınlığın lehine işlerken kitleleri de yoksul bırakır. Ancak bu otokratlar halk ile aynı tanrılara ibadet ederler ve geleneksel tabulara uygun davranırlar. Çalışma ve dinlenmenin alışlageldik ritmini bozmazlar. İnsanların nerede yaşayacağına, aile ve çevresi ile nasıl ilişki kuracağına karışmazlar. Geleneksel yaşamın getirdiği sefalet aşına olan ve bunlarla kendi başına nasıl başa çıkabileceğini daha büyürken kavrayan sıradan insanlar, örneğin, [kast sisteminin en alt katmanına] dokunulmaz ailelere doğan, kaderin onlara çizdiği yolda hayatta kalmalarını sağlayacak gerekli vasıfları ve davranış kalıplarını küçük yaşlarından itibaren öğrenen çocuklar için bu otokratlar katlanılabildir. Böyle toplumlar mülteciler yaratmaz.

Komünist devrimci rejimler için ise bunun tam tersi geçerlidir. Toplumsal yaşamın her alanı üzerinde mutlak denetim kurmaya girişerek milyonlarca mülteci yaratırlar. Değişim talepleri, yerleşik değerleri ve alışkanlıkları öylesine tahrip eder ki, bu otokrasilerin vatandaşları, düşüncelerinin, değerlerinin ve ideallerinin, yabancı bir ülkeye anayurtlarından daha çok “uyacağı” umuduyla on binler halinde kaçarlar.²⁴

Diyelim ki, Kirkpatrick’in sözünü ettiği bu dokunulmazlardan ya da Sanskritçe adıyla *Dalit*’lerden birisiniz. Derin yoksulluğunuz bir yana, her gün şiddete, lince, tecavüze ve her türlü ayrımcılığa maruz kalmanız mümkün, ama başınızdaki otokrat bunlara meşruiyet sağlayan değerleri yıkmaya çalışmadığı için yine de mutlusunuz. Ülkeyi terk etmek bir kere bile aklınıza gelmiyor. Ya da yoksul bir Rus köylüsüsünüz. Bolşevikler gelip toprak sahibini mülksüzleştiriyor ve toprağını size veriyor. Fakat yüzlerce yıllık geleneksel değerleri çiğneyen bu şiddet eylemi duygularınızı incittiği için, toprak umurunuzda olmuyor. Pılınızı pırtınızı toplayıp Rusya’dan kaçıyor ve başka bir ülkede kendinize yeni bir toprak sahibi aramaya başlıyorsunuz. Sermaye diktatörlüğü yeri gelince ekonomik mucize, medeniyetin bekçisi yeri gelince geleneksel değerlerin hamisi; işçi sınıfı diktatörlüğü, barbarlık, özgürlük düşmanlığı, “kölelik yolu”.²⁵ Yerseniz!

İster medenilikten ister geleneksellikten dem vurulsun, –görüyoruz ki her ikisi de aynı amaç doğrultusunda işlevselleştirilebiliyor– açık ki, esas mesele, diktatörlüğün kendisi değil, hangi sınıfın çıkarlarına göre kurulduğu. Liberalizmin, özgürlük

24 Jeane J. Kirkpatrick, *Dictatorships & Double Standards*, Kasım 1979, <https://www.commentary.org/articles/jeane-kirkpatrick/dictatorships-double-standards/>. Bu makaleye dikkatimizi çeken kaynak için bkz. Werner Bonefeld, *The Strong State and the Free Market*, Londra ve New York: Rowman & Littlefield, 2017.

25 F.A. Hayek, *Kölelik Yolu*, çev. Turhan Feyzioğlu ve Yıldırım Arsan, İstanbul: Liberte Yayınları, 1999.

deyince yalnızca burjuvazinin özgürlüğünü kastettiğini, ABD’li köle sahiplerinin, İngilizlere karşı verdikleri bağımsızlık mücadelesi sırasında yükselttikleri şu slogan gayet güzel özetliyor: “Biz, onların zencisi olmayacağız!”²⁶ (s. 73). Burada yukarıya (ya da karşıya) doğru bağıyorlar. Aşağıya doğru bağırdıklarında da muhtemelen şöyle bir şey diyeceklerdir: “iki ayaklı aletler” bize onlara davrandığımız gibi davranamaz!²⁷

Liberalizmin özü: burjuva diktatörlüğü

Atilla Yayla bir yerde şöyle diyor:

Özgürlük, hukuk önünde eşitlik, ifade hürriyeti, toplanma ve toplanmama özgürlüğü, keyfi tutuklamalardan ve bireylerin olduğu kadar devlet organlarının da zorundan masun olma hakkı ve diğer birçok hak ancak liberal ilkelerin benimsendiği ülkelerin insanların yararlanma mutluluğuna ulaşabildiği haklardır. Bunların da sadece “sermaye sınıfı” tarafından kullanılan haklar olduğu herhâlde öne sürülemez... Günümüzün “demokrasi uygarlığı”nın temel değerlerinin ve kazanımlarının hemen hemen hepsi liberal felsefenin ürünleridir. Özgürlük ve ondan türeyen diğer haklar, temel insan hakları hep liberal düşünürlerin işleyip geliştirdiği fikir ve uygulamalardır.²⁸

Doğru. Bugün bu haklardan yalnızca kapitalistlerin faydalandığı söylenemez. Ancak bunların, sermaye sınıfının kendi iradesiyle (Ülgener’in tabiriyle) yukarıdan aşağıya aktardığı “liberal felsefe ürünleri” olduğu da hiçbir biçimde öne sürülemez. Bu yazıda incelediğimiz kitap bunu açıkça ortaya koyuyor. Yukarıda sayılan haklar ve daha fazlası, işçilerin, kölelerin ve sömürge halkların mücadelesiyle, liberalizme rağmen ve karşı kazanılmıştır. Liberalizm bu hakların tüm bireyler ve halklarca kullanılabilmesini kabul etmek zorunda kalmıştır ya da Losurdo’nun sözleriyle,

26 Liberal özgürlüğün ne olduğu anlamak bakımından, Losurdo’nun kitabındaki şu paragraf da çarpıcıdır: “Calhoun’a göre, Amerikan Devrimi’ne ilham veren liberal ilkelere ihanet etme suçunu işleyen Kuzey idi. Hatta ‘insan hürriyetinin despotça gücün saldırılarına karşı müdafaası, eve bağlı köleliğin yürürlükte olduğu eyaletlerde daima en etkin haliyle ortaya çıkmıştı’. Birlik dâhilinde ‘mütemadiyen hürriyet tarafına en çok eğilen ve yetki gaspını ilk fark edip buna ilk direnen’ Güney idi. Liberalizm, en hakiki ve olgun ifadesini de Güney’de bulmuştu. Bazen ‘Amerikalı Burke’ olarak tanımlanan John Randolph’un uyarısına göre, aslen ‘genişletilmiş ve özgür ilkelere bağlı kişi, hürriyet taraftarı’ anlamına gelen ‘liberal’ terimi, kölelik karşıtlığıyla cilveleşenlerden bahsederken kullanılırsa gerçek anlamı çarpıtılmış olurdu” (s. 88).

27 Müsebbiplerinin, muhataplarınca bir gün aynı muameleye tabi tutulmaktan ve rahatlarının bozulmasından duyduğu korku, ortada fiili bir tehdit olsun ya da olmasın, barbarlığın sürekliliğini ve şiddetini besleyen psikolojik etmenlerden biridir. Bu korkunun liberalizme de ta başından itibaren içkin olduğunu söyleyebiliriz. Coetzee’nin *Barbarları Beklerken* romanının, imparatorluğun sınır bölgesine görevli gönderilen, sulh hâkimi baş karakteri bu ruh halini şöyle tasvir ediyor: “Kişisel gözlemlerime dayanarak her kuşakta mutlaka barbarlar konusunda isterik bir dönemin yaşandığını söyleyebilirim. Sınır bölgesinde yaşayıp da yağız bir barbar elinin yatağın altından çıkıp ayak bileğini kavradığını düşlemeyen bir kadın, kafasında barbarların gelip evinde içki alemi yaptığını, tabakları kırıp perdeleri ateşe verdiğini, kızlarının ırzına geçtiğini canlandırıp korkmayan bir erkek yoktur. Bu düşler aşırı rahatlığın sonucu. Bana bir barbar ordusu gösterin, inanayım” (J. M. Coetzee, *Barbarları Beklerken*, çev. Dost Körpe, İstanbul: Can Yayınları, 2015, s. 20).

28 Atilla Yayla, *Liberalizm*, İstanbul: Liberte Yayınları, 2002, s. 213-214.

yeni duruma uyum sağlama esnekliğini göstermiştir (s. 435).

Eğer hakları, insan olmanın gereğinden önce, siyasi ve iktisadi mücadelelerin sonucu kabul ediyorsak, doğal değil, tarihsel bir karakter taşıyorlar, demektir. İnsanlık tarihinin belli bir anında kazanılmışlardır ve ebediyen kullanılabilir kalacaklarının/geriletilmeyeceklerinin hiçbir garantisi yoktur. Bu anlamda hâlâ mücadelenin konusudurlar. O halde, Losurdo'nun bahsettiği esnekliği, "denge" olarak da okuyabiliriz. Bu "denge"nin diğer tarafında komünizm tehlikesi baş gösterdiğinde, ağızlarından özgürlüğü düşürmeyen liberallerin, esnekliklerinden hızla soyunup mermer sertliğinde katılaşıp burjuva düzenin istikrarı için askeri diktatörlüklere ve faşizme alkış tutuklarını gördük. "Liberal felsefenin ürünleri"ni pazarlayan, Hayek'in Türkiye bayisi Atilla Yayla da 12 Eylül darbesine düzduğu övgülerle bu kervana katılmıştır:

Diğer yandan Türk Ordusu'nun demokrasiye bağlılık açısından emsali bulunmaz bir gelenek oluşturması da demokrasimizin yaşama garantilerindedir. Vatandaşın siyasal bilinç düzeyinin, yakın geçmişte yaşanan olayların acılarının hâlâ canlı olması, demokratik sistemimizin en büyük düşmanı olan anarşinin hortlamasını önlemek için birçok tedbirin alınması, tecrübe sahibi bir cumhurbaşkanının görevde bulunması, 5 yıllık koalisyonuz ve muhtemelen aşırı siyasal kavgasız bir dönemin varlığı demokrasimizin yaşaması yolunda önemli umut kaynaklarıdır.²⁹

Yayla başka bir yerde ise "liberal faşist" kavramının bir oksimoron olduğunu, bunların birlikte anlamayacağını söylüyor.³⁰ Liberal dünya görüşüne sahip insanların tümünün faşizmi de benimsediğini/benimseyeceğini iddia etmek mümkün olmayabilir. Ancak bu, ironiktir ki, yalnızca söz konusu ideolojinin özünü yanlış anlamaktan ya da hiç bilmemekten kaynaklanabilir. Losurdo'nun eseri bize gösteriyor ki, bu öz, burjuva diktatörlüğüdür. Bunu iyi kavrayan ve buna iman eden liberaller "denge"nin temellerinden sarsıldığı kriz anlarında, geçmişte olduğu gibi, kollarını yine askeri/sivil diktatörlüklere ve faşizme açacaktır.

29 Aktaran Can Madenci, "Atilla Yayla, 12 Eylül ve Gezi Parkı", 25 Haziran 2013, <https://iktisadiyat.com/2013/06/25/atilla-yayla-12-eylul-ve-gezi-parki/>. Faşizmin Batı medeniyetinin koruyucusu olduğunu söyleyen üstadı Mises gibi, 12 Eylül generallerine demokrasinin bekçileri payesi veren Yayla, Adalet Partisi ve Milli Selamet Partisi'nin yerel yöneticilerinin dahi "her yerde kan var, biz burada huzur içindeyiz" dediği Fatsa üzerine "Terör-Terörizm ve Fatsa Örnek Olayı Çerçevesinde Türkiye'de Terör" başlıklı bir doktora tezi yazmıştır. Bkz. Akın Hakkı Akyüz, "Liberaller mi Faşist, Faşistler mi Liberal?", 5 Şubat 2015, <https://sendika.org/2015/02/liberaller-mi-fasist-fasistler-mi-liberal-akin-hakki-akyuz-244513/>.

30 Atilla Yayla, "Liberaller, Kemalistler ve Faşizm", 8 Mayıs 2009, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/liberaller-kemalistler-ve-fasizm-atilla-yayla,263.php>.